

СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Для людського суспільства на всіх етапах його розвитку була характерна нерівність. Люди відрізняються один від одного кольором шкіри, професією, віком, місцем проживання, мовою, якою розмовляють та цінностями, якими керуються при виборі життєвого шляху.

Будь-яке суспільство є соціально неоднорідним, бо складається з частин – спільнот, які створюють люди за певними ознаками, або які складаються в результаті їх суспільного співжиття. Особливо актуальним питання соціальної стратифікації є для сучасного українського суспільства. Це обумовлено тим, що в соціально-класовій структурі українського суспільства продовжуються процеси соціальної диференціації та поляризації, зокрема диференціації доходів населення.

В табл. 1 наведено трактовку дефініції “соціальна стратифікація” сучасними вітчизняними та закордонними вченими.

Таблиця 1
Трактовка дефініції “соціальна стратифікація” у сучасній літературі

Автор	Трактовка
Рохманов О.	Розширення суспільства на страти, або прошарки, верстви, між якими існують структурні нерівності у доступі до матеріальних або символічних винагород та ресурсів [1]
Сорокін П.	Диференціація деякої сукупності людей (населення) на класи в ієрархічному ранзі [2]
Парсонс Т., Шилз Е.	Диференціація соціальних ролей і позицій і є об’єктивною потребою будь-якого сучасного суспільства [2]
Радаєв В., Шкаратан О.	Деякий континуум рівнів соціальної диференціації, що визначається рівнем володіння чи доступності певних матеріальних благ та цінностей [3]
Тихонова Н.	Система соціальної нерівності, що ґрунтується на розходженнях у займаному положенні та виконуваних функціях [4]

Таким чином, соціальна стратифікація інтерпретується більшістю науковців як ієрархічно впорядкована соціальна нерівність. Упорядкування соціальної нерівності в соціальній структурі су-

спільства реалізується в процесі нерівного доступу індивідів до соціальних благ, котрий, зі свого боку, зумовлений неоднаковими позиціями індивідів в економічному (володіння власністю), політичному (влада як критерій диференціації), та соціальному просторах (освітньо-професійний статус індивіда) [5].

Аналіз вітчизняної та закордонної літератури дозволяє виділити та згрупувати критерії, за якими проводиться соціальна стратифікація:

- рівень доходів;
- професія;
- освіта;
- влада.

Відповідно до того, який з цих критеріїв покладений в основу стратифікації, розрізняють три схеми – Дж. Голдтроп, Е. О. Райт та Г. Еспін-Андерсен.

Теоретична модель класової структури Голдтропа базується на відносинах зайнятості. Класові позиції тут диференційовані за двома підставами – володіння засобами виробництва (роботодавці, само зайняті та наймані працівники), а серед останніх – згідно з характером їхніх відносин з роботодавцем (позиції, регульовані трудовим договором і службовими відносинами).

Відповідно до цієї стратифікації в Україні наймасовішим є робітничий клас, представлений кваліфікованими і малокваліфікованими працівниками фізичної праці, сільськогосподарськими працівниками, а також працівниками конторської нефізичної праці, чії відносини регулюються трудовим договором. Цей клас становить понад 50 (51-55%) всього зайнятого населення України. Службовий клас, представлений професіоналами і держслужбовцями, менеджерами великих і середніх промислових підприємств, великими власниками, відносини зайнятості яких регулюються службовими відносинами, становить майже 30% зайнятого населення. Частка проміжного класу, якому властивий змішаний тип відносин зайнятості, дорівнює близько 14% за всіма трьома опитуваннями. Частка власників, представлених в цій схемі дрібною буржуазією, залишається в межах 2-5% [1].

Неомарксистська класова схема Е. О. Райта заснована на багатовимірній моделі експлуатації, в якій класові позиції виокремлено за трьома вимірами. Стосовно власності на засоби виробництва типологія розділена на два сектори: власники і наймані працівники. Сектор власників

представлений трьома класовими позиціями, що відрізняються кількістю найманих працівників: капіталісти (мають понад 10 працівників), дрібні роботодавці (2–9 працівників) і самозайняті (без найманих працівників). Робітничий клас не контролює жодних засобів, крім власних робочих рук. Сектор найманих працівників диференційований згідно з наступними двома вимірами експлуатації. За ознакою влади всередині виробництва виокремлюють низку суперечливих класових позицій, що різняться за ступенем влади. Це менеджери, залучені у процес ухвалення організаційних рішень; супервайзери, які мають владу над підлеглими, але не беруть участі в ухваленні управлінських рішень; працівники-виконавці, що не мають управлінських або контролюючих функцій. Щодо українського суспільства, відповідно до цієї схеми стратифікації, розширений робітничий клас, що включає некваліфікованих супервайзерів, кваліфікованих і некваліфікованих робітників, становить більшість (75–77 %) зайнятого населення України. Навіть якщо ідентифікувати робітничий клас у вузькому сенсі як виключно некваліфікованих робітників, все одно частка його залишиться найбільшою (40–44 %). При цьому класи, що протистоять йому, – розширений клас менеджерів (7 %) і клас власників (2–5 %), у сумі становлять десяту частину зайнятих. Частка проміжного класу (експертів-професіоналів, кваліфікованих супервайзерів і некваліфікованих менеджерів) наближається до 14 % [1].

Постіндустріальна класова схема Г. Еспін-Андерсена заснована насамперед на диференціації професійних занять за секторальною/галузевою ознакою. При цьому заняття згруповані у три паралельні набори, що відповідають різним типам поділу праці: первинний, фордистський і постіндустріальний. Крім того, у двох останніх наборах заняття стратифіковані відповідно до місця в ієрархії, що її розуміють як широке відображення ступеня влади, відповідальності та рівня кваліфікації. Класова структура українського суспільства за схемою Г. Еспін-Андерсена відображає домінуючу фордистську класову ієрархію, яку уособлюють працівники традиційних галузей економіки (виробництво, транспорт, будівництво, торгівля). Вона охоплює понад половину (52–60%) зайнятого населення в усіх трьох опитуваннях. Постіндустріальна ієрархія, яка включає працівників нових різновидів сфери послуг, об'єднує 32–36% респондентів.

Первинний сектор, представлений працівниками сільського, рибного і лісового господарств, обіймає 8–12% зайнятого населення [1].

Крім того, слід відмітити насамперед зростання чисельності середнього класу в соціальній структурі розвинених суспільств: 60–80% всього населення, тоді як вищий клас становить приблизно 10–15%, а нижчий – 15–20%. Інтереси саме середнього класу домінують у суспільному житті західних країн. Менталітет і поведінка людей, що належать до цієї верстви, врівноважують крайнощі соціально-по-

літичних суперечностей між бідними і багатими прошарками суспільства. Соціально лідируюча роль середнього класу демонструє й те, що відмінності у власності сприймаються людьми в основному як тимчасові статусні відмінності і все менше виступають як фактор, спроможний ініціювати соціальні потрясіння. Завдяки своєму становищу середній клас зацікавлений у соціальній стабільності, захисті ідеалів свободи і прав людини. Враховуючи значну чисельність середніх верств та їх стабілізуючий вплив на суспільство, західну цивілізацію ще називають “цивілізацією середнього класу” [6].

Розподіл на означені три класи в сучасному українському суспільстві має майже протилежні тенденції у співставленні з розвиненими.

Використовуючи методи західних учених, деякі дослідники вважають, що в нашому суспільстві сьогодні до вищого класу можна віднести 1–3% загальної чисельності населення, середнього – 5–7%, нижчого – 90% і навіть більше. За даними моніторингового проекту “Європейське соціологічне дослідження” (2005 р.) в Україні до класу буржуазії можна віднести 1,5% населення, до дрібної буржуазії – 0,8%, до менеджерів – 12,8%, до робітничого класу – 84,9% [7, с. 67].

В цілому соціальна структура українського суспільства характеризується соціальною нестабільністю як на рівні процесів, що відбуваються всередині соціальних груп і між ними, так і на рівні самоусвідомлення особистістю свого місця й ролі в системі соціальної ієрархії. Йде активний процес “розмивання” традиційних груп населення, відбувається становлення нових видів міжгрупової інтеграції за формами власності, прибутками, включення у владні структури, соціальної самоідентифікації. Зміст соціально-політичних відносин став значною мірою залежати і від наявності економічних класів, які різняться за ступенем прибутків людей, що належать до них.

Список літератури

1. О. А. Рахманов, *Соціальна стратифікація і класова структура суспільства : навчально-методичний комплекс*. Київ, Україна: КНЕУ, 2011.
2. В. В. Вербець, О. А. Субот та Т. А. Христюк, *Соціологія : навчальний посібник*. [Електронний ресурс]. - Доступно: <https://pidruchniki.com/1584072012681/sotsiologiya/sotsiologiya>. Дата звернення: Берез 21, 2019.
3. В. Радаев та О. Шкаратан, *Социальная стратификация : учебное пособие*. Москва, Россия: Аспект-Пресс, 2008.
4. Н. Е. Тихонова, *Социальная стратификация : опыт эмпирического анализа*. Москва, Россия: Ин-т социологии РАН, 2007.
5. О. Кузьмук, “Соціальна стратифікація суспільства: теоретична та емпірична інтерпретація поняття”, *Соціологічні студії*, №1, с. 27-31, 2018.
6. Дж. Масіоніс, *Социология*. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2004.
7. С. Головаха, *Українське суспільство в європейському просторі*. Київ, Україна: Інститут соціології НАНУ, 2007.